

Nekateri psihološki problemi pri obsojencih v kazenskih poboljševalnih domovih in pri mladoletnikih v vzgojnem poboljševalnem domu

Vinko Skalar — psiholog v republiškem sekretariatu za notranje zadeve SRS

V pričujočem sestavku ne bo govor o specifičnih psiholoških problemih v kazenskih poboljševalnih zavodih, pač pa o nekaterih penoloških vprašanjih s psihološkega vidika. Najprej bom skušal orisati, kako doživlja zapor obsojenec, nato, kakšen je položaj zavodskega uslužbenca v tej situaciji in kako oba dejavnika — obsojenec in uslužbenec — učinkujeta drug na drugega.

I.

S psihološkega vidika je zapor za obsojenca nenormalna življenjska situacija. Človek, ki je prišel v zapor, je nasilno izločen iz okolja, v katerem je živel dotlej, kateremu je bil prilagojen in na katerega je bil čustveno navezan. Iz tega okolja smo ga postavili v izjemne razmere. Že sam zapor pomeni torej za človeka pritisk in ga utesnjuje. Zaradi nenormalne življenjske situacije je v človeku v zaporu vsaj delno porušeno njegovo fizično in psihično ravnotežje. Kar zadeva fizično ravnotežje, je človek prisiljen na drugačno, shematizirano življenje, v skladu z možnostmi mora prilagoditi potrebe, prikrajšan je za spolno življenje in še za marsikaj drugega. Pri mnogih obsojencih obstoji v začetni fazi, v fazi prilagajanja, cela vrsta težav, ki se med drugim izražajo tudi v različnih fizičnih boleznih in v splošnem slabem počutju. Že zato se bodo obsojenci v začetni fazi pogosto obračali na zdravnika in iskali pomoč v ambulanti. Tožili bodo o prebavnih motnjah, pogostni bodo pri njih glavoboli, nespečnost, nervoznost in mnoge druge težave.

Psihično neravnotežje je v neki meri posledica fizičnega neravnotežja, delno pa je posledica psihičnih pritiskov v izjemni situaciji, v kateri je obsojenec.

Podobna zaporni situaciji je situacija v vojašnici ali v internatu, ki jo, če že ne iz lastne prakse, pa vsaj iz pripovedovanja, poznamo vsi. Življenje v vojašnici pomeni ravno tako izjemno situacijo, čeprav jo še zdaleč ni mogoče primerjati z življenjem v kazenskem zavodu. Ko je človek v vojašnici, si marsičesa zaželi, za marsikaj se čuti prikrajšanega, kar mu v domačem okolju ne predstavlja nikake potrebe. Zaželi si na primer sprehoda, čeprav doma že leta in leta ni šel na sprehod. Hipoma se mu to zazdi

izredno važno. Lahko da si zaželi tudi v kino ali v gledališče, pomembno mu postaja vse tisto, česar ne more, četudi bi v drugačnih okoliščinah kaj malo mislil na vse to. Zakaj? Prav zato, ker je prisiljen živeti v nekem okviru, kjer ne more sam razpolagati s časom.

Kadar je človek utesnjen, kadar je prisiljen v določen način življenja, takrat mu pomeni problem vse, česar teoretično ne more. Marsikaj že pozabljenega mu postaja življenjsko pomembno. Fizično neravnotežje ni tako neznosno, marveč prenaša človek mnogo teže psihičen občutek utesnjenosti in omejenosti.

Če se vprašamo, kaj v zaporni situaciji obsojencu dajemo, da bi bilo občutje nelagodja in pritiska pri njem čim manjše, potem lahko ugotovimo, da mu dajemo precej, zlasti če sedanje razmere v zaporih primerjamo z razmerami v bližnji in daljni preteklosti. Danes imajo obsojenci na razpolago možnosti za kulturno življenje, za rekreacijo in za razne športne dejavnosti, imajo delo, ki jih zaposluje in s katerim ohranjajo svojo fizično in psihično kondicijo. Če primerjamo vse navedeno s preteklimi obdobji, lahko ugotovimo, da danes obsojencu v resnici veliko dajemo. Vendar vemo, da bi mu lahko dali še več, kar pa mu spričo odvzete svobode subjektivno ne bo dosti pomenilo. Napačno bi bilo, če bi trdili, da objektivne razmere, ki jih zboljšujemo, ne pomenijo ničesar. Rekli smo že, da ohranja obsojenec fizično in psihično kondicijo; ostajajo pa v njem kljub temu še negativna subjektivna občutja. Z izboljševanjem objektivnih razmer bomo lahko obsojencem le delno pomagali, velik delež pa ostaja ljudem, ki imajo z obsojenci kontakte. Zavodski uslužbenec, ki je z obsojencem skupaj vsak dan, mu bo lahko s svojim odnosom napravil življenje prijetnejše oziroma pestrejše, ali pa mu bo življenje v zaporu še bolj zagrenil, mu povečal občutek utesnjenosti in notranje napetosti. Če bo imel uslužbenec do obsojenca slab odnos, mu bo s tem samovoljno povečal kazni, ki mu jo je izreklo sodišče. Z odnosom do obsojenca lahko torej uslužbenec povzroči dvoje: lahko mu olajša bivanje v kazenskem zavodu, s čimer bo zmanjšal njegovo notranjo napetost in ga s tem pripravil za delo in vzgojno oblikovanje, ali pa bo nasprotno s svojim odnosom obsojencu grenil bivanje v kazenskem za-

vodu in s tem zmanjševal možnosti prevzgojnega vplivanja ter pogoje za prilagajanje.

O prevzgoji mnogo govorimo. Govorimo o tem, kako je potrebno na obsojenca moralno vplivati, kako mu je treba ustvarjati nove poglede in oblikovati nova stališča. Ali je to možno? Je, kolikor imamo predhodno z obsojencem dober kontakt. Obsojenec mora v nas videti in priznavati avtoriteto, da bo lahko od nas karkoli zavestno sprejel. Če pa bo vedno v napetosti in bo v nas videl le sovražnika in človeka, ki se ga je treba bati, ki mu ne more zaupati, potem tudi o načrtnem vzgojnem delu ne more biti govora. Predavanje na primer, ki ga bomo priredili, bodo obsojenci poslušali, ker vedo, da morajo. Vprašanje pa je, kaj bodo pri tem pridobili. Ugotavljamo celo, da po navadi ravnajo prav drugače, kot smo jim svetovali. Povod za take rezultate so hladni odnosi, nestrpnost, nezaupanje in agresija, ki jo kažejo uslužbenci. Za take odnose nimamo osnove v predpisih. Le od nas samih je odvisno, ali bomo vnašali v odnos do obsojencev humanejši postopek, ali pa bomo vnašali vanj elemente, ki so v nasprotju s humanimi nazori.

Obsojenec je dovolj kaznovan že s tem, ker mu je odvzeta prostost. To je dovolj huda kazen, ne da bi jo bilo treba še dodatno povečavati. Dodatno kaznovanje je lahko vsak postopek, ki človeku dodatno poveča neugodje. V odnosu do obsojenca največkrat pozabljamo, da je osebnost zase s peštrimi in dinamičnim življenjem, ki ni prenehalo s tem, ko je prišel v zapor. Pozabljamo zato, ker vidimo v njem največkrat le nekoga, ki je storil kaznivo dejanje in mora prestajati kazen, medtem ko vidimo sebe v vlogi tistega, ki mora paziti, da se bo kazen dosledno izvedla. Zelo redko se poglobimo v posameznika, razen morda, kadar pri obsojencu notranja napetost prekipi na dan. Takrat se morda sem in tja kdo vpraša, od kod in zakaj taka reakcija. Navadno jo napačno razlagamo in jo pripisujemo obsojenčevi hudobiji, zahrbtnosti, agresivnosti in podobno. Torej celo izbruhi pri obsojencih za nas po navadi niso opozorilo, da bi se bilo treba obsojencu približati, ker ima njegova napetost določen vzrok, pogojen morda v našem odnosu do njega. Večinoma pripisujemo izbruh zgolj negativnim vidikom njegove osebnosti.

Obsojenec ima vrsto človeških slabosti, pa tudi dobrih lastnosti; vendar bi šli predaleč, če bi hoteli obravnavati vse individualne razlike med posamezniki. Kljub temu obstoje splošna izhodišča, po katerih lahko vsaj približno ugotovljamo nekatere razlike med obsojenci; izhodišča, po katerih je mogoče obsojence uvrstiti v neke kategorije.

Takšna izhodišča nam bodo povedala vsaj v povprečju, kaj lahko od posameznega obsojenca pričakujemo; predvidimo lahko, kako se bo obnašal; ali bo po obnašanju pozitiven ali negativen, ali bo uspeval pri delu, povzročal disciplinske prekrške itd. Naj navedem nekaj takih splošnih izhodišč.

Starost je pomemben vidik, ki ima v psihološkem pogledu važno vlogo. Zakaj? Zato ker vemo, da človek v mlajših letih drugače doživlja svet okoli sebe, prav tako tudi zaporno situacijo, kot pa človek v zrelih letih ali pa človek v zatonu svojega življenja. Starost je vidik, ki bi ga morali upoštevati, saj lahko že na njeni osnovi marsikaj predvidimo in razumemo. Vemo, da so mladi ljudje, mlajši polnoletniki ali celo mladoletniki, drugačni, da so zanje značilne nekatere posebnosti, ki jih moramo poznati in razumeti. Vemo, da je mlad človek bolj nestrpen, da ima večjo potrebo po gibanju in po bolj dinamičnem življenju in bo zato zaporno situacijo težje prenašal kot odrasel človek, ki se je sprijaznil z življenjem in z oblikami, ki mu jih življenje postavlja. Pri mladostniku bo več opozicionalnosti, več agresivnosti, več impulzivnih izbruhov in zato tudi več disciplinskih prekrškov. Torej nas že sama starost s psihološkega stališča opozarja na razlike med obsojenci.

Poznanje osebnosti mladega človeka lahko vodi do dvoje različnih zaključkov: ali mladostniku že vnaprej onemogočiti kriva pota, ga postaviti v okvir, ki bo onemogočal prekrške in izživiljanje odvečne energije; ali pa po drugi strani mladostniku omogočiti dejavnost, da bo izživiljal energijo na čim primernejši način, in poskrbeti za takšne življenske razmere, ki bodo upoštevale mladostnikove posebnosti. Prvi način bo gotovo napačen, drugi pa smiseln in vzgojno upravičen v skladu s cilji, ki jih postavlja kazenski zakonik.

Dolgost kazni nam lahko o obsojencu tudi kaj pove. Pri obsojencih z dolgotrajno kaznijo lahko predvidevamo v vseh fazah življenja v kazenskem zavodu drugačne reakcije in drugačno obnašanje kot pri obsojencih s srednjedolgimi in kratkotrajnimi kaznimi. Obsojenec z dolgo kaznijo bo imel v prvih letih hude krize, večkratne izbruhe, medtem ko bo proti koncu že brez izbruhov, brez posebnih nepredvidenih reakcij, brez želja in načrtov za bodočnost. Glede na dolgotrajnost kazni je mogoče predvideti način reagiranja, vsaj v glavnih potezah, za večino naše populacije in v skladu s tem tudi urejati postopke z obsojenci. Če bomo nekaj razumeli in predvideli, bomo primerneje reagirali, ko

se bo kakšna zadeva pojavila, marsikaj pa bo mogoče že vnaprej preprečiti.

Poleg dolgosti kazni nam bo o obsojencu marsikaj povedalo samo **kaznivo dejanje**. Kaznivo dejanje sicer tudi danes upoštevamo in smo ga upoštevali tudi v preteklosti, vendar pogosto napačno. Za postopek z obsojenci ne morejo veljati kriteriji, ki jih je pri izreku kazni upoštevalo sodišče. Vzemimo na primer uboj, ki ga obravnava sodišče kot enega izmed najhujših kaznivih dejanj. Če bi analogno temu v zaporu najostreje ravnali z ubijavci, bi lahko storili hudo napako. Praksa namreč kaže, da so ravno ubijavci v zaporu po navadi zelo pozitivni, da so dobri sodelavci, da so disciplinirani in poslušni. Psihološka znanost nam takšno reagiranje ubijavcev razlaga z občutki krivde, s potrebo po samokaznovanju in še z drugimi vidiki, o katerih v tem okviru ne moremo nadrobneje razpravljati. Vemo tudi, da človek po navadi uboja ne bo ponovil, kolikor ne gre za bolno osebnost, in bi bilo zato nesmiselno na takega obsojenca še posebej izvajati pritiske ter ga dokončno zrevoltirati proti družbi. Prav tako bi bilo napačno najmileje obravnavati obsojence, ki so prišli v zapor za kratek čas zaradi drobnih tatvin. Ugotavljamo, da so taki mnogokrat zelo problematični, osebnostno moteni, delomrznini in se težko podreajo disciplini. Kaznivo dejanje in šablonske predstave o posameznih kategorijah delinkventov so torej zelo varljive in lahko privedejo do napačnih zaključkov. Kaznivo dejanje je lahko kriterij za vpogled v osebnost, vendar le, če ga upoštevamo v psihološkem smislu.

Tudi **zdravstveno stanje** je vidik, ki ga je treba pri razumevanju obnašanja obsojencev nujno upoštevati. Pri človeku, ki se zdravstveno slabo počuti zaradi kroničnih ali akutnih obolenj ali zaradi invalidnosti, bo psihično razpoloženje povsem drugačno kot pri zdravem človeku. Tega pogosto ne upoštevamo, pač pa pripisujemo tudi očitna obolenja simulaciji. Nekateri zastopajo pri obravnavanju bolnikov povsem napačno stališče, češ, kaj toliko skrbi za pokvarjence in družbeno nevarne ljudi. Takšno stališče ne nasprotuje samo načelu humanosti, pač pa je tudi vsestransko neekonomično, najsi bo v konkretni situaciji, še bolj pa v daljši perspektivi.

Socialno stanje, iz katerega izhaja obsojenec, je zopet pomemben dejavnik, ki bi ga morali natančno poznati. Človek, ki je več izgubil s tem, ko je prišel v zapor, bo predvidoma bolj problematičen. Vsekakor bo v hujši napetosti, kot pa tisti, ki ni ničesar izgubil ali ki je prišel celo v boljše razmere, kot jih je imel na prostosti. Poznamo ljudi,

ki začno na zimo namenoma krasti, ker si žele v zapor, da bi bili preskrbljeni. Tudi večkratni povratniki, ki se ne znajdejo v običajnem življenju, se vračajo vedno znova v zapor, kjer je njihovo obnašanje primerno in ne povzročajo večjih problemov. Napačno pa bi bilo pri tem sklepati, da so povratniki brezdolneži in stalni tatiči tudi najbolj urejeni ljudje. Naše sklepanje pa je prav v tem pogosto napačno, ker laže trpimo navidezno manj problematične, take, ki nam ne otežujejo dela in pri katerih se ni treba v večji meri angažirati. Tako se zgodi, da smo bolj zaupljivi do najbolj problematičnih obsojencev, dajemo jim večje ugodnosti, čeprav navadno niso vredni zaupanja. Morala zapornikov-veteranov je namreč navidezna in dvotirna, kar bodo drugi obsojenci jasno občutili, ne pa tudi uslužbenci.

Ljudje pa, ki so prišli iz urejenih življenjskih razmer, so ob prihodu v zapor mnogo izgubili. Zato bodo v zaporu eksplozivni, nestrpni, nevrotični, opozicionalni, zaradi česar jih bomo ocenili za problematične in bomo temu primerno do njih tudi sami nestrpni. S tem bomo ubili njihovo voljo do življenja, mnogi bodo prav zato pozneje postali povratniki.

Glede na vidik, koliko je človek izgubil ob prihodu v zapor, bomo lahko torej realneje ocenjevali obnašanje posameznih obsojencev. Če bomo ostreje ravnali s tistimi, ki so v bistvu pozitivni, četudi so njihove reakcije v začetni fazi hude, bomo v resnici uničili njihovo pozitivno jedro. Prav v tem se pogosto motimo, ker postavljamo na prvo mesto obnašanje obsojencev.

Še več vidikov bi bilo mogoče upoštevati pri vrednotenju obsojencev ob predvidevanju njihovega obnašanja in pri ravnanju z njimi. Zanimali nas bodo njihova osebnost v celoti in njeni posamezni aspekti, kot na primer inteligentnost, sposobnosti, interesi, čustvene komponente, izoblikovanost značaja itd. Če bomo poznali njihove sposobnosti, se bomo laže primerno odločili pri razvrstitvi v delavnico, v skupino, k raznim dejavnostim in drugam. Če bomo obsojenca vključili v delavnico v skladu z njegovimi sposobnostmi, bomo s tem vplivali na njegovo dobro razpoloženje in tako posredno kot tudi neposredno na delovno storilnost. Če pa bomo obsojence razvrščali le glede na potrebe v delavnici, ne bomo mogli računati z večjimi delovnimi učinki.

Poznanje in upoštevanje inteligentnosti bo koristno že pri samem postopku z obsojencem. Vsekakor bo moral biti postopek z manj inteligentnim ali celo defektnim obsojencem drugačen, kot pa s povprečno ali celo nad-

povprečno inteligentnim. Če bomo na primer s kakšno kretnjo pri kom zbudili avtoriteto, bomo videli, da bo prav ista poteza pri kom drugem povzročila posmeh. V tem tudi obstoji individualizacija postopka, namreč obravnavati posameznika v skladu z osebnostnimi lastnostmi.

Obsojenec se kot človek in osebnost z vsemi posebnostmi znajde v izjemni življenjski situaciji v zaporu. Kakšno bo njegovo obnašanje? Ker bo pod zunanjimi in notranjimi pritiski, bo čutil potrebo, da se brani. Cilj obrambe naj bi bil sprostitvev notranje napetosti in vzpostavitev izgubljenega ravnotežja. Različni obsojenci bodo skušali na različne načine vzpostaviti ravnotežje, različno bodo kazali obrambne mehanizme, odvisno pač od situacije in od njihove osebnostne strukture. Navedli bomo nekaj najbolj znanih in najbolj pogostnih obrambnih reakcij. Med njimi štejemo nekatere po navadi za zelo negativne in škodljive, druge pa spet laže toleriramo, ali pa so nam celo zaželene.

Agresija je ena najbolj pogostnih in najbolj obsojanih oblik reagiranja pri obsojencih. Agresija v odkriti obliki sicer ni tako pogostna, kot bi si mislili na prvi pogled, ker obsojenec kratko in malo nima možnosti, da bi bil odkrito agresiven, razen tega pa ve, da bi bil za agresivno reakcijo kaznovan. Večkrat pa imamo opraviti z impulzivnimi, agresivnimi reakcijami, to je s preboji agresije. Do takih prebojev prihaja občasno. Človek nekaj časa v sebi zavira agresivne impulze, skuša biti poslušen; kadar pa mu prekipi, tedaj izbruhne agresija na dan. Takšna impulzivna, agresivna reakcija je lahko po intenzivnosti in po obliki zelo različna. Na impulzivne reakcije bomo po navadi naleteli pri obsojencih, ki so labilnejši, ki iz različnih razlogov teže prenašajo zaporno situacijo, ki so čezmerno napeti, ki se zlepa niso sposobni prilagoditi itd. Do impulzivnih reakcij lahko privede tudi situacija, ki je preveč neživljenjska in v nasprotju z osnovnimi potrebami ljudi. Če se bo čutil obsojenec zaradi neprimerne ravnanja osebno užaljen, če bo čutil, da uslužbenec ruši njegovo osebno dostojanstvo, bo lahko prišlo do izbruha. V takšnih primerih je torej impulzivna reakcija izraz neprimerne in neživljenjske situacije. V izjemno težavni situaciji bi reagiral podobno vsakdo, ne le zapornik. Take reakcije torej niso nič posebnega, ni pa naključje, da so pri obsojencih pogostnejše, ne le zato, ker je pri obsojencih koncentrirano več patologije, več labilnosti, ampak ker je zaporna situacija včasih v resnici hudo napeta in neživljenjska.

Prav nasprotno impulzivnim agresivnim reakcijam bi omenili mehanizem, ki ga ime-

nujemo s tujko »**introjekcija**«. Z domačo besedo bi lahko rekli »sprijaznitev s situacijo«. Obsojenec bo sprejel situacijo kot nujno in se bo z njo notranje sprijaznil, toda le za toliko časa, kolikor bo trajal pritisk. Obsojenec, ki se bo zatekal v mehanizem introjekcije, bo skušal biti prizadeven, poslušen, tudi servilen, vse z namenom, da bi bolje preživel bivanje v zaporu. K mehanizmu introjekcije se po navadi zatekajo večkratni povratniki, ki so že vajeni zaporne situacije, ki vedo, koliko si lahko dovolijo, oziroma ki vedo, da nima smisla česar koli si dovoliti. Mehanizem introjekcije bomo zasledili tudi pri zapornikih z dolgotrajno kaznijo, po več letih bivanja v zaporu.

Kot naslednji, zelo pogosten mehanizem bi omenili mehanizem **regresije**. Bistvo mehanizma je v tem, da človek v zanj težavni situaciji pade iz nekega že priučenega in usvojenega načina obnašanja v dosti nižje in primitivnejše oblike obnašanja. Vzemimo na primer izobraženega obsojenca, od katerega pričakujemo, da bo precej zahteven, da se bo zanimal za literaturo, da bo hotel razpravljati o stvareh in problemih, ki so primerni njegovi izobrazbi. Videli bomo, da vsega tega pri njem ni opaziti, pač pa ga bomo nasprotno videli kot zelo robatega, kot bi pozabil na vse kulturne navade in potrebe. Nenadoma bo zdrknil na raven primitivnega, intelektualno nerazgibanega človeka. Primere regresije lahko opazujemo tudi pri obsojencih, ki v neugodnih situacijah zapadejo v jok, si pulijo lase, tolčejo z glavo v zid, požirajo tujke ali reagirajo s kakšnimi drugačnimi infantilizmi. S takim načinom skuša obsojenec po navadi doseči milejše ravnanje. Zato bomo regresivne reakcije srečavali ob disciplinskih prekrških, zlasti pri obsojencih, ki so že kot osebnosti nekoliko labilni in prizadeti.

Za obrambno reakcijo moremo šteti tudi **pasivizacijo oziroma lenobo** pri obsojencih. Tu mislim na tiste, ki jih je treba k vsaki stvari prisiljevati, da so vsaj malo aktivni. Pri teh ljudeh opažamo, da težijo k brezciljnemu posedanju; mnogo sanjarijo, njihova produktivnost je majhna, nikoli se ne priglašajo k prostovoljnemu delu, vsako stvar odklanjajo ali naredijo le pod skrajnim pritiskom.

Razen reakcij, ki se nanašajo na posebne oblike obnašanja, pa poznamo tudi bolj kompleksne reakcije, kot so na primer nevrotična in psihotična obolenja.

Nevrotična prizadevnost se najpogosteje kaže v splošnem slabem fizičnem počutju. Nevrotiki imajo težave s spanjem, pogosto jih boli glava, močno se potijo, so razdražljivi, vedno so v napetosti in podobno. Razen tega so nevrotiki lahko tudi plašni in zaskrbljeni,

razmišljajo o bodočnosti, ki jo vidijo le v negativni luči, in imajo še mnoge druge težave ali posebnosti v obnašanju. V zaporni situaciji se bomo srečavali z izjemno številnimi nevrotiki, z ljudmi, ki bodo tožili zaradi različnih telesnih težav, zaradi katerih bodo iskali pomoč pri zdravniku. Kljub temu, da zdravnik največkrat tem težavam ne bo našel telesnega vzroka, bi bila bistvena napaka, če bi šteli obsojence za simulante. Menim, da je v zaporih sploh mnogo govora o simulaciji, kar pomeni z naše strani posplošeno nezaupanje do obsojencev. Iz svoje prakse se spominjam primerov, da je smatral uslužbenec za simulacijo celo očitno obolenje in poškodbo. Na tem mestu bi prav zato, ker so mi znana stališča nekaterih uslužbencev, posebej poudaril, da je nevrotična reakcija daleč od simulacije. Simptomi so izraz oziroma so odgovor organizma na težavno situacijo in v resnici obstajajo. Lahko bi se na primer odločili, da nevrotičnih težav ne bomo šteli za obolenja, da bomo takšnim obsojencem odrekli zdravniško pomoč, ali pa da jih bomo celo kaznovali. Psihiater ali psiholog lahko že vnaprej predvidi, kaj bi se zgodilo. Verjetno, da nevrotičnih reakcij v doslej znanih oblikah ne bi bilo več. V večji meri pa bi se pokazale hujše patološke reakcije: samomori, samopoškodbe, žretje tujkov, tipični histerični napadi, zamračena stanja, duševne bolezni, poskusi upora in podobno.

Zgodovina penologije nam o podobnih primerih ponuja dovolj bogatega materiala. Mehanizem je mogoče preprosto razumeti. Če se človek ne more znebiti notranjih napetosti na neki način, bo iskal drugega. Vsak naslednji bo s stališča subjekta manj smiseln, manj integriran, objektivno hujši.

Zato je mogoče vedno zagovarjati, najsi bo iz humanih načel ali pa iz ekonomskih razlogov, da moramo dajati obsojencem možnosti za sprostitev, pa četudi bodo to sprostitve iskali v ambulanti, pri zdravniku splošne prakse. Potrošena finančna sredstva bodo tako neprimerno manjša, kot bi bila, če bi odpravili možnost kar najširšega prihajanja v ambulanto.

Reakcije pri obsojencih niso nekaj posebnega. Podobno obnašanje najdemo pri ljudeh, če so postavljeni v težavno situacijo. Znane so patološke reakcije pri ujetnikih v koncentracijskih taboriščih, zlasti pri tistih, ki so bili idejno šibkeje formirani.

Poleg nevrotičnih reakcij pa se v zaporu srečujemo tudi s simulacijo. Del težav, ki jih navajajo obsojenci, je nedvomno treba pripisati simulacijskim težnjam. To se dogaja zlasti pri obsojencih v izredno težavni situaciji, če je na primer obsojenec storil hujši

disciplinski prekršek, za katerega seveda pričakuje hudo kazen. Takrat je sposoben napraviti vse, da bi se izognil pričakovanemu neugodju.

Še pogosteje kot simulacijo pa srečujemo v zaporu tako imenovano agravacijo. O njej govorimo takrat, kadar ima obsojenec v resnici kakšno težavo, ki pa jo zavestno povečuje. Agravacija je torej povečevanje resničnih, že obstoječih simptomov psihične in fizične narave. Prav tako kot pri simulaciji gre tudi pri agravaciji vedno za kakšno korist.

Še nekaj besed o motivaciji.

Poenostavljeno bi lahko smatrali motivacijo za neposreden vzrok kakršnekoli aktivnosti. Vsak človek mora biti za delo, ki ga opravlja, primerno motiviran. Prav motivacija predstavlja v zaporu slabo stran. Ker je obsojenec šibko motiviran, se rad prepušča pasivizaciji. Ne vidi pravega vzroka, zakaj naj bi si prizadeval, zakaj naj bi bila njegova storilnost čim večja. Po navadi ima toliko nasprotnih razlogov, da ne dela, da mu ti razlogi pomenijo dejansko motivacijo. Nasproti temu je prepričevanje uslužbencev le medla spodbuda, prav tako medla spodbuda je majhna plača.

Večkrat slišim, da nekateri smatrajo obsojence za nemoralne, ker so prizadevni in delavni samo tedaj, če vedo, da bodo lahko izsilili kakšno konkretno korist. Ta korist je v tesni zvezi z motivacijo. Če je pred obsojencem konkretna korist, če bo vedel, da bo dobil za svoje delo dovoljenje za izredno pošto ali kakšno drugo ugodnost, bo nedvomno v delavnici prizadevnejši, ker je konkretno motiviran.

V resnici obstaja neka razlika med urejenim človekom zunaj zapora in obsojencem, kar se tiče motivacije. Človeka v normalnih življenjskih okoliščinah je mogoče motivirati za daljše razdobje. Cilje si na primer zastavljamo tudi za več let naprej in si zanje prizadevamo, ne da bi bili pri tem nestrpni in neučakani. V izjemnih življenjskih okoliščinah pa potrebuje človek konkretnih ciljev, ki so mu hitro dosegljivi. Zato bi bila naša dolžnost, da izbiramo obsojencem konkretne cilje, da jim omogočamo, da si z delom pridobijo ugodnosti. Ko je obsojenec dosegel cilj, mu moramo takoj poiskati drugega in ga s tem motivirati.

Kakor je morda videti takšen način dela vzgojno neuspešen ali dvomljiv, pa se moramo zavedati, da bomo le tako sploh lahko vzgojno delali. Vzgojni učinki bodo najprej res le začasni, toda predvidevamo lahko, da bodo imeli tudi dolgoročneje vplive. Vsota kratkoročnih ciljev pomeni tudi končni cilj.

II.

Uslužbenec zavoda ima tako kot obsojenec najrazličnejše šibke in dobre strani, najrazličnejša stališča in sposobnosti in vnaša v delo z obsojenci nekaj svojega. Sama služba nalaga uslužbencu le, da svoje delo v redu opravlja. Za paznika je na primer bistvenega pomena, da mu obsojenec ne pobegne. Po navadi bo zaradi te osnovne naloge zanemarljal vse drugo, samo da bo zadovoljivo opravil osnovno nalogo. Službene dolžnosti ustvarjajo v uslužbencih strah in občutje negotovosti. Uslužbenec ve, da ima opravka z nekom, ki je prisiljen bivati v zaporu, z nekom, ki ima za seboj kazniva dejanja, zaradi česar se čuti od obsojenca ogroženega. Zato ni naključje, da je uslužbenec do obsojenca pogosto agresiven, saj je agresija največkrat le izraz strahu ali je v tesni zvezi s strahom. Kdor se bo počutil varnega, ne bo agresiven. To vidimo že iz vsakdanje prakse. Kadar bo uslužbenec za delo z obsojencem pohvaljen, tedaj bo tudi do njih samozavestnejši in strpnejši. Kadar pa bo grajan, bo tudi do obsojenca bolj nestrpen in kratek že zaradi bojazni, da bi naredil kakšno novo napako, torej iz strahu in negotovosti.

Paznik je uslužbenec, ki ima najbolj nezavidljiv položaj. Po eni strani je v najtesnejšem stiku z obsojenci, po drugi strani je nadrejenim odgovoren za vsako malenkost. Občutje negotovosti mu povzročata ena in druga stran. Zato ni naključje, da najdemo med pazniškim kadrom največ agresivnosti. Paznik je dobesedno vklenjen v razne predpise in zahteve, pri tem pa ima premalo pristojnosti in možnosti, preveč ga vedno nadzorujemo in obsojamo, premalo pa mu zaupamo in dajemo proste roke. Zdi se mi, da bi morali pri pazniku glede teh stvari razmišljati in ga skušati drugače obravnavati.

Malo oziroma skoraj nič ne bo mogoče spremeniti pri zavarovalni službi. Zavarovanje je služba izrazito policijskega in vojaškega značaja. Drugače pa je s paznikom, ki dela z obsojencem. Tu bi se moral čutiti kompetentnega, usposobiti bi ga morali vsaj za samostojno delo z obsojencem. Zato bi mu bilo treba dati tudi primerno izobrazbo.

Na tem mestu bi se še posebej dotaknil problema zaupanja. Ali naj obsojencu zaupamo ali ne? Lahko se načelno postavimo na eno ali na drugo stališče. Načelno stališče nezaupanja se mi zdi slabo, kar bom skušal v naslednjem obrazložiti.

Jasno je, da vodi načelno zaupanje v mnoga razočaranja, ki se jim skušamo že vnaprej izogniti. Če tu in tam kakšno stvar dopustimo in pokažemo zaupanje, storimo to

navadno zato, da bi lahko sebi in drugim dokazali, kako je to nesmiselno. V svoji praksi v enem izmed zavodov sem doživel tipičen primer, ki se mi ne zdi osamljen.

V zavodu je bilo v navadi, da so pošiljali pozitivnejše gojence na šolanje tudi zunaj zavoda. Večina uslužbencev je vedno opozarjala, da to ni pametno in da bomo prej ali slej razočarani. Ko je prišlo v nekem primeru zares do spodrsaljaja, je bil za mnoge to že dokaz, da si ne smemo več dovoliti, da bi gojencem še naprej omogočali šolanje zunaj zavoda. Osebnostno menim, da bi bili s tem krivični do mnogih gojencev, ki zaupanja niso izrabili, in pa, da terja vsak ukrep, s katerim izkazujemo zaupanje, določeno tveganje, na katerega moramo biti že vnaprej pripravljene. Nikoli nismo na podlagi enega samega primera upravičeni posploševati in odrediti režim za večino. Podobno bi morali v delavnici znižati normo vsem, če je eden ni uspel doseči, kar nam pa seveda niti ne pride na misel.

Bolje in bolj smiselno je izhajati iz načelnega zaupanja, kajti takšno stališče pogojuje celoten pozitivnejši odnos do obsojencev. Kdor bo zaupal, bo mnogokrat razočaran, toda je prav, da še vedno zaupa, ker le tako lahko v perspektivi pričakujemo uspeh. Vzgojni uspehi bodo možni le tako, kajti nezaupanje vodi v čezmerne pritiske, v nestrpnost, v agresijo, v pretirano omejevanje in prikrajševanje, kar je vse neugodno za vzgojno delovanje. Lažje bomo zavzeli stališče zaupanja, če bodo naše zahteve do obsojencev realno postavljene.

Pogostna napaka je, da posamezniku zaupamo le do prvega spodrsaljaja. Kakor hitro ga pa malenkostno polomi, prenehajo zanj vse ugodnosti. V resnici pa bi morali smatrati za uspeh, če se bo obsojenec le razmeroma dobro obnašal. Naši pogledi ob tem bi morali biti bolj zmerni, bolj človeški in realno utemeljeni.

Že prej smo omenili, da bi morali uslužbenec primerno izobraziti, da bi lahko nato od njih zahtevali ravnanje v opisanem smislu. Čeprav je izobrazba bistvenega pomena, pa vendarle še ne pomeni vse.

Imeti bi morali tudi jasne koncepte dela. Pri nas nimamo izdelanih konceptov in največkrat ne vemo, kaj hočemo. Govorimo le deklarativno o prevzgoji in resocializaciji, ne razmišljamo pa o tem, kako to doseči. Ob vseh deklaracijah ostajamo največkrat le pazniki, ker drugega ne znamo. S tem ne mislim posebej kritizirati naših zavodov, saj velja popolnoma isto o vzgojnih zavodih za mladino, kjer bi morali brez nadaljnega delati kvalitetnejše. Vzgojitelji v nekaterih na-

ših vzgojnih zavodih so na primer uspeli, da so se znebili vsakršnega administrativnega dela. Zdaj pa naenkrat niso vedeli, kaj naj delajo, ker niso imeli jasnih konceptov in izdelane vsebine za vzgojno delo. Nehote so se po svoji lastni želji vračali k administrativnemu delu, da so tako lahko opravičili sami sebe.

O vzgojnem delu veliko govorimo, o njem pa malo vemo. Najprej bi morali vedeti, kaj hočemo, in sicer od najširših izhodišč do najbolj nadrobnih elementov vzgojnega dela. Nadalje bi morali naše delo absolutno koordinirati in izhajati iz enotnih pogledov. Pri nas pa se dostikrat dogaja, da ne vemo, kdo kaj dela. Eden kaznuje, drugi pa skoraj v isti sapi nagraduje istega človeka. Dogaja se tudi, da kar kdo ustvarja 14 dni, ko se trudi, da bi vzpostavil kontakt, mu bo drugi, morda nadrejeni, v trenutku podrl zaradi tega, ker ni dovolj informiran, ker delo ni povezano in koordinirano. Uslužbenci bi morali imeti med seboj več sestankov in drugih stalnih oblik kontaktiranja, da bi lahko koordinirali svoje delo, da bi enotno nastopali itd. Oblike sodelovanja bi morali imeti jasno formulirane in utrjene, ker le tako si lahko predstavljamo pozitivno vzgojno učinkovanje.

Še nekaj, kar bi lahko dvignilo raven našega dela in kar smo doslej zanemarjali.

Mislím na delovne razmere za naše uslužbence, ki bi naj bili v skladu z mentalno-higienskimi načeli. Delo z obsojenci gotovo predstavlja enega izmed zelo težavnih poslov. Primerjamo ga lahko z delom z duševnimi bolniki ali z delom v šoli. Mnogi poklici imajo zaradi težavnih delovnih razmer posebne ugodnosti, morda v zmanjšanem delavniku, v večjih plačah in podobno; v zaporu pa se dogaja, da mora biti uslužbenec stalno na razpolago, brez posebne stimulacije, če je to v interesu službe. Zato ni naključje, da srečujemo med uslužbenci vrsto nevrotikov, alkoholikov, agresivcev in drugače motenih oseb. Tudi ni naključje, da ravno v kazenskih poboljševalnih domovih tako težka prodirajo kakršnekoli nove ideje o intenzivnejšem delu z obsojenci, o individualizaciji postopka in podobno. Vsakršno poglobljeno delo gre na račun dodatnega angažiranja uslužbenskega osebja, ki je že tako ali tako preobremenjeno. Morali bi torej razen drugega najprej skrbeti za lastno ravnotežje in zdravje, kajti le tako bo mogoče predvidevati napredek pri našem delu.

Razen razbremenitve sedanjega kadra bi morali številčno okrepiti zlasti strokovni kader.

Razmerje sedmih vzgojiteljev nasproti 600 obsojencem vsekakor ne more ustrezati. Razmerje bo nujno treba spremeniti in število vzgojiteljev povečati, razen tega pa paznikom, ki delajo z obsojenci, omogočiti tako izobrazbo, da bodo usposobljeni za individualno delo, da bodo imeli smisel še za kaj drugega in ne le za dosledna vojaška povelja.

Nadalje bo v prvi fazi nujno treba uslužbenca seznaniti z osnovnimi načeli medsebojnih odnosov. Zdi se mi, da pri tem delamo bistveno napako. Če pride na primer obsojenec v pisarno in ga postavimo v kot, medtem ko kraljujemo za pisalno mizo, je to stvar ki v odnosih ni primerna. Tudi ni primerno, če kličemo obsojenca na raport ali na kakšen drugačen razgovor in ga pustimo v mrazu čakati pred vrati vse dopoldne. Takšno ravnanje ne spada k normalnim medsebojnim odnosom. Vsak človek, bodisi obsojenec ali kdorkoli drug, zasluži spoštovanje in dostojanstvo, ki mu ga ne smemo vzeti. Če mu bomo to vzeli, potem mu bomo vzeli vse in od njega, kot od človeka, bo ostalo bore malo. Odnos uslužbenec : obsojenec je odnos nadrejeni : podrejeni. Nadrejeni lahko svoj položaj izkorišča. Teženj v smislu izkoriščanja bo tem več, čim bolj bodo odnosi avtokratski, čim bolj bomo delali brez konceptov, čim slabše bo nadrejeni kader šolsko izobražen in podobno. Obsojenec v zaporni situaciji ne bi smel biti povsem brezpraven, prepuščen samovolji kogarkoli, ker bo takšen odnos v bistvu izpodkopaval vzgojna prizadevanja. delovno storilnost in vzdušje v zavodu.

Predlagal bi, da o teh stvareh resno razmišljamo, da zares začnemo z izobraževanjem, najsi bo organizirano na pobudo republiškega sekretariata za notranje zadeve, ali pa na pobudo samih kazenskih zavodov. Lotiti bi se morali tudi individualnega izobraževanja in v zvezi z njim postaviti za uslužbenca določene zahteve.

Kdor hoče biti gradbenik, se mora seznaniti z materialom in z načinom dela, da mu zaupamo odgovornost. Tudi kdor bi se hotel ukvarjati z dresuro, bi moral biti za to usposobljen, ker bi nam sicer delal veliko finančno škodo. Le za delo z ljudmi in to največkrat z duševno prizadetimi ljudmi, nimamo kriterijev in pošiljamo v kazenske zavode celo najslabši uslužbenki kader. Še nedavno je bil sprejet za paznika tisti, ki ga je odklonila milica, ali pa je pokazal pri delu v milici najslabše sposobnosti. Takšna kadrovska politika je absurdna in je ob njej vsaka želja po napredku v kazenskih zavodih gola utvara.

Some Psychological Problems Concerning Inmates in Penitentiaries and Juvenile Delinquents in Educational-corrective Institutions

by Vinko Skalar, psychologist, Psycho-medical Center, Secretariat for internal affairs, Slovenia

The article deals with psychological aspects of some penological problems; in particular, with the inmates' reactions to prison, with the reactions of the staff, and with some problems of their interaction.

The prison represents an abnormal life situation and for the inmate, it is something disagreeable regardless whether the conditions are on the average or a bit better. Extremely bad living conditions may represent for the inmate additional tensions that make his general feeling even worse. Too tough a system and an intolerant attitude of the staff mean for the inmate an additional punishment that the court did not foresee.

To make the treatment as adequate and human as possible, individual differences should have been taken into consideration. If such individualized treatment is to be carried out, the staff has to be acquainted with the psychological aspects of the factors as age, offence, length of the term, social status, state of health. The same refers to the inmate's intelligence level, his abilities, emotional and character peculiarities as well as to the level and forms of his deviations.

The inmates, being frustrated, react by different defensive mechanisms. The most frequent reactions are: aggression, introjection, regression, and different forms of retreats. The more abnormal the prison situation, the more frequent

the defensive reactions are. Simulation, dissimulation and aggravation arise as well. It is necessary to stress that the staff is inclined to take every unusual reaction for simulation.

The inmates working in the penitentiaries achieve, mostly, bad work results. One of the reasons for this is also lack of motivation. Better relations between staff and inmates would, certainly, be a motivation for higher productivity.

The staff, and the prison guard in particular, is in a very difficult position. The prison guard is threatened by the inmates and responsible towards his superiors. In such a situation, he is frustrated too, and because of this even less capable to treat the inmates adequately. To improve the present situation, it is necessary to create an adequate personal policy and to assure regular formation of the staff. During the treatment, the rights and the^o duties of the staff should be precised in detail; eventual mental-hygiene problems of the staff should be taken into consideration and solved. Financial stimulation of the staff should be larger according to larger tasks they have to assume. A great deal of insufficiencies in the treatment of offenders are due today to the insufficient formation of the staff. Measures proposed by the author could lead to better results in treatment than those of today.